

І.М. Кучеренко*

МІСЦЕ СПОЖИВЧИХ ТОВАРИСТВ У СИСТЕМІ НЕПІДПРИЄМНИЦЬКИХ КООПЕРАТИВІВ

Перший прототип кооперативу виник у 1844 р., в Рочделі, який, по суті, був споживчим, мав власну лавку і продавав своїм членам-пайщикам товари за цінами нижчими, ніж у приватній торгівлі¹. Існування споживчих товариств (кооперативів) протягом, більш як 160 років стало підставою для дослідження цього виду юридичних осіб багатьма правниками². Проте після прийняття ЦК та Закону “Про кооперацію” це питання не досліджувалося в наукових працях, не дивлячись на існування значної кількості таких юридичних осіб в Україні³ та протиріччя, які виникли між цими законодавчими актами та Законом “Про споживчу кооперацію”. Для того щоб розібратися в ситуації, яка склалася та визначити основні підходи до правового регулювання споживчих товариств, потрібно звернутися до історичних витоків їх правового регулювання.

На початку ХХ століття була висловлена думка, що кінцевою метою кооперативного руху є ідея визволення людини відносно знищення експлуатації праці⁴. Підтвердженням цього є звернення до кооперативних ідей Тимчасового уряду, який одним із перших нормативних актів прийняв Положення про кооперативні товариства та їх спілки від 20 березня 1917 р.⁵ Правове регулювання споживчих кооперативів за часів радянської влади можна характеризувати таким чином. Двадцять років — це розвиток кооперативних юридичних осіб та створення системи нормативних актів, які визначали правове положення окремих видів кооперативів, зокрема “Положення про споживчу кооперацію” від 20 травня 1924 році, “Положення про житлово-споживчу кооперацію”, головною метою таких кооперативів була спільна експлуатація будинків орендарями житла ВУЦВК і РНК УССР.

Тридцять років характеризувалися поступовою відмовою від кооперативних ідей і підпорядкування кооперативів державі. Спершу була ліквідована кредитна кооперація. Відповідно до Закону “Про кредитну реформу” від 30 січня 1930 року були ліквідовані кредитні союзи, Центрсільбанк був перетворений у Всесоюзний господарський кооперативно-колгоспний банк⁶. З прийняттям Декрету від 29 вересня 1935 року “Про роботу споживчої кооперації в селі” була

© Кучеренко І.М., 2005

* старший науковий співробітник Інституту держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, доктор юридичних наук, старший науковий співробітник

¹ Чаєнов А. Краткий курс кооперации. — М., 1925. — С. 14.

² Сонин О.М. Правовое положение сельскохозяйственных (кроме колхозов) кооперативов: Автореф. дис. ...канд. юрид. наук. — Харьков, 1992; Марочко В.І. Українська селянська кооперація. Історико-теоретичний аспект (1861-1929 рр.). — К., 1995; Кооперативне право / За ред. В.І. Семчика. — К.: Ін Юре, 1998; Вінник О. Виробничий кооператив як різновид підприємницької організації // Предпринимательство, хозяйство и право. — 1998. — № 1; Федорович В.І. Правові основи створення та діяльності сільськогосподарських кооперативів в Україні. — Львів, 1998; Суханов Е. Производственный кооператив как юридическое лицо // Хозяйство и право. — 1998. — № 4; Титова Н.І. Права членів сільськогосподарських кооперативів: тенденції та проблеми їх законодавчого забезпечення // Право України. — 2000. — № 2; Титова Н.І. Еволюція кооперативної ідеї в сільському господарстві; її законодавче відродження // Вісник Львівського університету. Серія юридична. Вип. 35. — Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. І.Франка, 2000; Гаєцька-Колотило Я.З. Організаційно-правові форми сільськогосподарської кооперації в Україні: Дис. канд. юрид. наук: 12.00.06. — К., 2003.

³ В Україні станом на 01.01.2004 р. відповідно до Державного реєстру організаційно-правових форм зареєстровано 29616 кооперативів // Держаналітінформ. — <http://www.ukrstat.gov.ua>.

⁴ Павликівський Ю. Природа, мета і світогляд українського кооперативного руху. — Львів, 1934. — С. 6; Паньківський К. Кооперація, її ідея, задача і значення (діловий автограф) / Львівська наукова бібліотека ім. В. Стефаника НАН України. Ф. (Наукове товариство ім. Т. Шевченка). — Сп. 507/11. — П. 1.

⁵ Законодательные акты 1917 года. — Вып. 1. — Одесса, 1918. — С. 11-12.

⁶ Галей С.Д. Історія кооперативного руху і кооперативного права в Україні // Кооперативне право / За ред. В.І. Семчика. — К.: Ін Юре, 1998. — С. 53-54.

ліквідована міська споживча кооперація⁷. П'ятидесяті — шістдесяті роки характеризувалися — прийняття урядом УРСР ряду нормативно-правових актів у різноманітних сферах споживчої кооперативної діяльності, зокрема житлово-, дачно- та гаражно-будівельній⁸, садівничій⁹ тощо.

Вісімдесяті роки — прийняття значної кількості нормативно-правових актів у сфері споживчої кооперації, зокрема Постанов Ради Міністрів УРСР “Про житлово-будівельну кооперацію”, “Про додаткові заходи по будівництву молодіжних жилих комплексів та кооперативних жилих будинків для молоді”, “Про затвердження Примірного статуту житлово-будівельного кооперативу” та ін.¹⁰

Справжньою революцією у розвитку кооперації став Закон СРСР “Про кооперацію в СРСР”¹¹. Повернення до кооперативної ідеї було викликано соціально-економічною кризою в СРСР і свого роду компромісом між соціалістичними принципами отримання трудових доходів та приватною ініціативою, яка не обмежується державними адміністративними методами управління. Тому прийняття Закону СРСР “Про кооперацію в СРСР” у 1988 р. було відображенням соціально-економічних потреб, які склалися у суспільстві. Цей законодавчий акт мав дуже багато позитивних моментів. По-перше, він врегулював діяльність усіх видів кооперативів — виробничих, включаючи колгоспи, сільськогосподарських кооперативів та споживчих, включаючи житлово-будівельні, житлові, гаражно-будівельні, дачно-будівельні кооперативи, товариства індивідуальних забудовників, споживчих товариств. По-друге, дав можливість більш повно задовольняти соціальні потреби. Прийняття цього законодавчого акту стало передумовою для зміни системи нормативних актів, які регулювали діяльність окремих видів кооперативів. Головним чином це було пов'язано з закріпленням Законом СРСР “Про кооперацію в СРСР” принципу добровільності створення кооперативів. У зв'язку з цим були скасовані майже усі нормативні акти, які врегульовували діяльність окремих видів споживчих кооперативів, гаражних, садівничих, дачних та ін.¹² Винятком стали лише нормативні акти, які регулювали діяльність житлово-будівельної кооперації, оскільки при існуванні великих черг бажаючих задовольнити свої потреби в житлі, таким чином соціалістична держава не могла відійти від регулювання надання житла бажаючим. Так, Примірний статут ЖБК та Правила обліку громадян, які бажають вступити до житлово-будівельного кооперативу, діють й до сьогодні. Відповідно до Закону СРСР “Про кооперацію” головною метою споживчих кооперативів є задоволення потреб своїх членів та інших громадян у торговельному і побутовому обслуговуванні, а також членів кооперативів у житлі, дачних і садових ділянках, гаражах і стоянках для автомобілів, у соціально-культурних та інших послугах. Закон виділяв такі види споживчих кооперативів,

⁷ Там само. — С. 54-55.

⁸ Постанова Ради Міністрів УРСР від 17.07.1958 р. № 897 “Про житлово-будівельну і дачно-будівельну кооперацію” // ЗП УРСР. — 1958. — № 7. — Ст. 132; Постанова Ради Міністрів УРСР від 06.09.1958 р. № 1261 “Про затвердження типових статутів житлово-будівельного і дачно-будівельного кооперативів” // ЗП УРСР. — 1958. — № 9. — Ст. 176; Постанова Ради Міністрів УРСР від 16.11.1962 р. № 1318 “Про затвердження Примірного статуту кооперативу по будівництву та експлуатації колективних гаражів-стоянок для автомобілів і мотоциклів, що знаходяться в особистій власності громадян» // ЗП УРСР. — 1962. — № 11. — Ст. 165.

⁹ Постанова Ради Міністрів УРСР від 03.09.1966 р. № 671 “Про затвердження Типового статуту садівницького (виноградарського) товариства робітників і службовців Української РСР” // ЗП УРСР. — 1966. — № 9. — Ст. 94.

¹⁰ Постанова Ради Міністрів УРСР від 28 жовтня 1982 р. “Про житлово-будівельну кооперацію” // ЗП УРСР. — 1982. — № 11. — Ст. 90; Постанова Ради Міністрів СРСР від 5 липня 1985 р. № 628 “Про додаткові заходи по будівництву молодіжних жилих комплексів та кооперативних жилих будинків для молоді” // ЗП СРСР. — 1985. — № 22. — Ст. 111; Постанова Ради Міністрів УРСР від 30.04.1985 р. № 186 “Про затвердження Примірного статуту житлово-будівельного кооперативу” // ЗП УРСР. — 1985. — № 5. — Ст. 41; Постанова Ради Міністрів УРСР від 05.06.1985 р. № 228 “Про затвердження Правил обліку громадян, які бажають вступити до житлово-будівельного кооперативу” // ЗП УРСР. — 1985. — № 6. — Ст. 46.

¹¹ Закон СРСР “Про кооперацію в СРСР” від 26.05.1988 р. № 8998-11.

¹² Постанова Ради Міністрів УРСР від 07.07.1989 р. № 180 “Про зміну і визнання такими, що втратили чинність рішень Уряду УРСР з питань кооперації” // ЗП УРСР. — 1989. — № 7. — Ст. 40.

як: споживчі товариства, житлово-будівельні, житлові, гаражні, дачно-будівельні кооперативи, товариства індивідуальних забудовників, садівницькі і садово-городні товариства. Ці види кооперативів можна розподілити на такі форми: споживчі кооперативи, які задовольняли потреби громадян у торговельному і побутовому обслуговуванні та кооперативи по задоволенню інших споживчих потреб, де права членів кооперативів пов'язувалися з користуванням певним майном, яке належало кооперативу на праві власності (гараж, дача, квартири, земельні ділянки). Історично склалося, що ці два види споживчих кооперативів розвивалися автономно і такі кооперативи, як житлово-будівельні, гаражні, дачно-будівельні тощо не входили до системи споживчої кооперації, яка мала досить централізовану за територіальним принципом систему.

Прийняття у 1992 р. Закону УРСР “Про споживчу кооперацію” не стало передумовою для створення єдиної системи споживчих кооперативів. Цей Закон значною мірою узаконив радянську споживчу кооперацію, основним завданням якої було обслуговування сільського населення, скуповування в нього дешевої продукції¹³. І з цією думкою можна цілком погодитися, оскільки цей Закон визначав лише становище споживчих товариств та їх спілок, які існували ще за часів існування Радянського Союзу. Таким чином, як відзначає С.В. Тичинин, в самій назві закону закладено явне протиріччя. До елементів споживчої кооперації закон відносить тільки споживчі товариства та їх союзи, а всі інші споживчі кооперативи наче б то не є елементами споживчої кооперації. Але ототожнювати споживчу кооперацію з частиною її елементів нелогічно¹⁴.

Споживча кооперація в Україні — це добровільне об'єднання громадян для спільного ведення господарської діяльності з метою поліпшення свого економічного та соціального стану. Вона здійснює торговельну, заготівельну, виробничу та іншу діяльність, не заборонену чинним законодавством України, сприяє соціальному і культурному розвитку села, народних промислів і ремесел, бере участь у міжнародному кооперативному русі (ст. 1 Закону “Про споживчу кооперацію”). Таким чином, головна мета споживчої кооперації залишалася незмінною — сприяння розвитку села.

Що стосується визначення поняття споживчого товариства, яке давав Закон, то з нього навряд чи можна було б чітко визначити вид організаційно-правової форми, в якій створюється це товариство. Так, ст. 5 Закону встановила, що первинною ланкою споживчої кооперації є споживче товариство — самостійна, демократична організація громадян, які на основі добровільності членства і взаємодопомоги за місцем проживання або роботи об'єднуються для спільного господарювання з метою поліпшення свого економічного і соціального стану. Як бачимо, у цьому визначенні немає навіть нагадування на те, що споживче товариство є одним із видів кооперативів.

Не дивлячись на свою назву, споживче товариство не можна віднести до непідприємницьких товариств, оскільки відповідно до ст. 6 Закону “Про споживчу кооперацію” їх члени мають право одержувати частку прибутку, що розподіляється за результатами господарської діяльності відповідно до їх пайового внеску. Це також підтверджується Законом “Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом”, відповідно до якого споживчі товариства нарівні з усіма іншими підприємницькими юридичними особами можуть визнаватися банкрутами (ст. 5).

Складність визначення правової природи споживчих товариств полягає у тому, що Закон

¹³ Федорович В.І. Правові основи створення та діяльності сільськогосподарських кооперативів в Україні. — Львів: Атлас, 1998. — С. 53.

¹⁴ Тичинин С.В. Потребительская кооперация с позиций гражданского права // Юрист. — 2003. — № 8. — С. 8.

“Про споживчу кооперацію” не досить чітко визначає об’єкти права власності членів споживчих товариств. Згідно зі ст. 9 цього Закону кожний член споживчого товариства має свою частку в його майні, яка визначається розмірами обов’язкового пайового та інших внесків, а також нарахованих на них дивідендів.

Відповідно до Програми завершення розмежування і закріплення власності в споживчій кооперації України (Укоопспілки) від 19 грудня 2000 р.¹⁵ право на пай (частку) в майні споживчого товариства набувається пайовиком після виконання ним своїх зобов’язань щодо сплати споживчому товариству — пайових внесків, погашення заборгованості з неоплаченого пайового капіталу (сукупність обов’язкових та додаткових паїв членів споживчих товариств, який створено за рахунок грошових коштів громадян і юридичних осіб, добровільно переданих споживчому товариству, споживспілки, їх підприємствам (об’єднанням) для здійснення господарсько-фінансової діяльності відповідно до їх статутів). Власник паю має право розпоряджатися ним (продавати, дарувати, передавати у спадщину). Номінальна вартість права на пай (частки) в майні, що обліковується на балансі споживчого товариства, незалежно від зміни його власника, порядку і вартості продажу залишається без змін.

Члени споживчого товариства, власники (співвласники) мають переважне право перед іншими юридичними і фізичними особами на придбання права на пай (частки) в майні споживчого товариства, яке продається.

Власник права на пай (частки) в майні новоствореного споживчого товариства при його продажу, даруванні тощо у місячний термін після здійснення цієї операції подає споживчому товариству нотаріально завірену копію договору, а також заяву про вихід із членів споживчого товариства, а новий власник, який придбав право на пай (частку) в майні споживчого товариства, приймається в члени споживчого товариства.

Пайовику, який згідно з поданою заявою відмовляється від права на пай (частку) в майні споживчого товариства, підприємства, на який видано майновий сертифікат, відповідно до Положення про майнові сертифікати на право на пай (частки) в майні споживчого товариства, підприємства споживспілки та ведення реєстрів власників майнових сертифікатів, затвердженого Постановою VI зборів Ради Укоопспілки XVII скликання 3.04.2003 р.¹⁶, повертається його вартість грошима або матеріальними цінностями. Майновий сертифікат на право на пай (частку) повертається споживчому товариству, підприємству. У рахунок оплати вартості права на пай (частку) в майні пайовику може бути продано житловий будинок чи квартиру, в якому (якій) він є основним наймачем. Виплата грошима здійснюється в порядку черговості за рахунок чистого прибутку споживчого товариства, підприємства після сплати податків, інших обов’язкових платежів. У разі відсутності прибутку загальні збори (збори уповноважених) пайовиків споживчого товариства, власник підприємства або уповноважений ним орган може прийняти рішення про продаж пайовику основних засобів в рахунок оплати вартості права на пай (частки) в майні споживчого товариства, підприємства (крім основних засобів групи першої, зарахованих до

¹⁵ Програма завершення розмежування і закріплення власності в споживчій кооперації України (Укоопспілки), погоджено Президією ЦК профспілки працівників споживчої кооперації України (постанова 10.11.2000 р. № П-20/Р-17 зі змінами та доповненнями, затвердженими постановами від 10.04.2001 р. № П-2/р-13-16, від 17.04.2002 р. № П-6/р-1), затверджено Постановою XVIII (позачергового) з’їзду споживчої кооперації України 19.12.2000 р. зі змінами та доповненнями, внесеними: четвертими зборами Ради Укоопспілки сімнадцятого скликання 19.04.2001 р., п’ятими зборами Ради Укоопспілки сімнадцятого скликання 17.04.2002 р., шостими зборами Ради Укоопспілки сімнадцятого скликання 03.04.2003 р. // Офіційний сайт Верховної Ради України. — www.rada.kiev.ua

¹⁶ Положення про майнові сертифікати на право на пай (частки) в майні споживчого товариства, підприємства споживспілки та ведення реєстрів власників майнових сертифікатів, затверджене Постановою VI зборів Ради Укоопспілки XVII скликання 3.04.2003 р. // Офіційний сайт Верховної Ради України. — www.rada.kiev.ua

неподільного громадського майна споживчої кооперації) на рівнозначну суму.

Розмір основного паю (частки) пайовика в майні споживчого товариства, а також основного паю (частки) пайовика в майні споживспілок (далі — пай (частки) в майні споживчого товариства і споживспілок) визначається розміром його обов'язкового (включаючи суму індексації обов'язкового пайового внеску, сплаченого до 1 січня 1992 року) і додаткового пайового внеску, сплаченого за другим етапом розмежування і закріплення власності в споживчій кооперації України, та паю (часток) в майні споживчого товариства, закріпленого за пайовиком за результатами першого і другого етапів розмежування і закріплення власності в споживчій кооперації України. Рішення про розмір основного паю (часток) кожного пайовика у майні споживчого товариства і споживспілок та їх закріплення за пайовиком приймають загальні збори (збори уповноважених) пайовиків. Для визначення розміру основного паю (часток) у майні споживчого товариства і споживспілок кожного пайовика використовувався середній по системі Укоопспілки розмір пайового капіталу, що припадає на одну гривню суми обов'язкових і додаткових пайових внесків і паю (часток) у майні за першим і другим етапами.

Отже, як бачимо, прогалина щодо врегулювання такого важливого питання, як визначення об'єкта права власності членів споживчих спілок у Законі „Про споживчу кооперацію”, фактично була виправлена підзаконним нормативним актом Центрспоживспілки, що, безумовно, є неправильним, але життєво необхідним, враховуючи також той факт, що юридичні особи, які входили в систему споживчої кооперації, були власниками чималого майна.

Але, на нашу думку, такий порядок визначення об'єкта права власності, є неправильним, тому що, по-перше, не відповідає непідприємницькій природі таких товариств, оскільки дає можливість отримувати прибуток від діяльності споживчого товариства, шляхом включення до паю частини майна споживчого товариства, а, по-друге, робить в деяких випадках неможливим його виплату, оскільки його розмір залежить від обов'язкових та додаткових паїв члена споживчого товариства та не залежить від майнового стану товариства.

У п. 6. ст. 9 “Про споживчу кооперацію” зазначається, що суб'єктами права власності споживчої кооперації є члени споживчого товариства, трудові колективи кооперативних підприємств і організацій, а також юридичні особи, частка яких у власності визначається відповідними статутами. Пункт 1 ст. 9 Закону визначає, що власність споживчої кооперації є однією з форм колективної власності і вона складається з власності споживчих товариств, спілок, підпорядкованих їм підприємств і організацій та їх спільної власності, але сама споживча кооперація не може бути визнана суб'єктом права власності, оскільки не є юридичною особою. Це система юридичних осіб, яка включає в себе споживчі товариства, підприємства, організації, спілки. Тому споживча кооперація не може бути суб'єктом права колективної власності.

Відповідно до п. 2 ст. 10 Закону “Про споживчу кооперацію” майно споживчих товариств може бути продано, передано, здано в оренду, надано в позичку і безоплатне тимчасове користування членам споживчих товариств, державним, кооперативним та іншим організаціям, трудовим колективам, окремим громадянам тільки за рішенням загальних зборів, конференцій та з'їздів відповідних спілок або уповноважених ними органів. Отже, фактично право на розпорядження майном споживчого товариства має лише спілка, тобто інша юридична особа. Водночас відносини між споживчими товариствами та їх спілками будуються на договірних засадах. Відповідно до ст. 8 Закону “Про споживчу кооперацію” споживчі товариства можуть на добровільних засадах об'єднуватися в місцеві спілки, Центральну спілку споживчих товариств України і мають право вільного виходу з них. Споживчі товариства можуть делегувати спілкам частину своїх повноважень та виконання окремих функцій. Спілки споживчих товариств, виходячи з делегованих їм прав, можуть представляти і захищати інтереси споживчих товариств, їх членів та обслуговуваного населення у відповідних державних та інших органах, а також у міжнародних

організаціях; надавати споживчим товариствам практичну допомогу в здійсненні господарської діяльності, впровадженні в практику досягнень науково-технічного прогресу, передового досвіду і т. ін. Така невідповідність норм, які містяться в одному законодавчому акті, стала причиною виникнення на практиці ситуацій, коли членство у споживчих спілках є не правом, а обов'язком споживчих товариств, оскільки без спілки товариство не має можливості розпоряджатися належним товариству майном.

Відповідно до Положення про громадське майно (основні засоби) споживчої кооперації України, затвердженого Постановою VI зборів Ради Укоопспілки XVII скликання 03.04.2003 р. продаж основних засобів (крім будівель, споруд, які зараховані до неподільного громадського майна) проводиться за рішенням вищого органу управління споживчого товариства, споживспілки або уповноваженого ним органу, а продаж будівель, споруд, зарахованих до подільного громадського майна, а також транспортних засобів, крім того, за попередньою згодою (постановою) правління облспоживспілки, Кримспоживспілки, Укоопспілки, а продаж корпоративного права споживчого товариства, споживспілки на підприємство або частини корпоративного права проводиться за рішенням вищого органу управління споживчого товариства, споживспілки або уповноваженого ним органу за попередньою згодою (постановою): правління Кримспоживспілки, облспоживспілки та республіканського (обласного) комітету профспілки працівників споживчої кооперації (стосовно юридичних осіб членів райспоживспілки, Кримспоживспілки, облспоживспілки); правління Центральної спілки споживчих товариств України (Укоопспілки) та Центрального комітету профспілки працівників споживчої кооперації України (стосовно юридичних осіб членів Укоопспілки).

Такий порядок розпорядження майном споживчого товариства суперечить загальним засадам реалізації права власності. Відповідно до ст. 319 ЦК власник на свій розсуд володіє, користується і розпоряджається належним йому майном. Тому положення Закону "Про споживчу кооперацію" щодо права спілок розпоряджатися майном споживчих товариств суперечить загальним засадам реалізації права власності. На нашу думку, рішення щодо розпорядження майном споживчого товариства повинні приймати органи управління самого товариства відповідно до їх компетенції, яка визначається статутом товариства, а не спілки споживчих товариств.

Новий ЦК визначив кооперативи, як один із видів юридичних осіб приватного права, які є товариствами. Ст.ст. 84 та 86 ЦК віднесли виробничі кооперативи до підприємницьких товариств, а споживчі до непідприємницьких товариств. Отже, ЦК закріпив традиційний поділ кооперативів, який був започаткований ще Законом СРСР "Про кооперацію".

Прийняття Закону "Про кооперацію" не стало підставою для зміни правових підходів до визначення майнових прав членів споживчих кооперативів та визначення місця споживчого товариства в системі організаційно-правових форм юридичних осіб приватного права. Перш за все Закон поставив знак рівності між поняттям споживчого товариства та споживчого кооперативу, встановивши, що споживчий кооператив (споживче товариство) — це кооператив, який утворюється шляхом об'єднання фізичних та/або юридичних осіб для організації торговельного обслуговування, заготівель сільськогосподарської продукції, сировини, виробництва продукції та надання інших послуг з метою задоволення споживчих потреб його членів. Тобто з цього можна зробити висновок про відсутність підстав для виділення такої організаційно-правової форми юридичних осіб, як споживче товариство. По-друге, незалежно від виду кооперативу Закон надає членам кооперативу такі майнові права: отримувати виплати на паї та кооперативні виплати (ст. 26 Закону); на персоналізацію паю у резервному та спеціальному фонді (ст. 21 Закону); на отримання паю у випадку ліквідації кооперативу (ст. 29 Закону); на одержання своєї загальної частки натурою, грошима або (за бажанням) цінними

паперами відповідно до їх вартості на момент виходу, а земельної ділянки — в натурі у разі виходу або виключення з кооперативу фізичної або юридичної особи, а також на передачу загальної частки у спадок (ст. 21 Закону).

Відмінність між споживчим і виробничим кооперативами вважають предмет і мету діяльності, а також відсутність ознаки обов'язкової трудової участі членів некомерційного кооперативу в його діяльності. Водночас необхідно враховувати, що відмежувати основну діяльність від неосновної є дуже складним завданням. Наприклад, в п. 1 ст. 116 ЦК РФ закріплено мету діяльності споживчого кооперативу — задоволення матеріальних та інших потреб його членів. Між тим споживча кооперація вже давно обслуговує не тільки своїх членів, а й все сільське, а частково й міське населення. У неї об'єктивно сформулювалась ще одна мета — отримання прибутку¹⁷.

О.І. Зирянов зазначає, що по-справжньому споживчими кооперативами є такі, які задовольняють потреби тільки своїх членів. Це житлово-будівельні, дачно-будівельні, гаражно-будівельні кооперативи та ін. З точки зору теорії цивільного права, вказаних відмінностей недостатньо, щоб розглядати виробничий і споживчий кооперативи як дві самостійні організаційно-правові форми юридичної особи. Більше цього, детальне вивчення законодавства про кооперацію показує, що й ці відмінності значно вирівнюються¹⁸.

Як бачимо, законодавство про кооперацію не дозволяє ясно і недвозначно розмежувати поняття “виробничий кооператив”, “споживчий кооператив”, “споживче товариство”.

Споживче товариство — це кооператив пайщиків, який повинен функціонувати в їх інтересах, а виробничий кооператив — це кооператив працівників, що надає їм матеріальні вигоди. В багатьох споживчих товариствах пайщиків, які не працюють в системі, залишилось небагато, а це означає небезпеку переродження споживчих кооперативів у виробничі. Для того, щоб цього уникнути, необхідні індикатори для віднесення кооперативу до того чи іншого виду. Виникає необхідність ідентифікації організацій, тобто аналізу правомірності віднесення їх до споживчих кооперативів¹⁹. З цією думкою цілком можна погодитись.

Для збереження статусу непідприємницького товариства члени споживчих товариств не повинні мати на меті отримання прибутку від діяльності товариства, що й має бути закріплено законодавчо. Тому потрібно зобов'язати споживчі товариства, які існують сьогодні та мають на меті здійснювати підприємницьку діяльність та розподіляти свої прибутки між членами товариства, здійснювати перетворення у виробничі кооперативи чи господарські товариства. Що стосується споживчих кооперативів (товариств), то законодавчо потрібно визначати єдині підходи до вирішення основних ознак цих видів юридичних осіб.

Підбиваючи підсумок, можна зробити такі висновки та пропозиції. На наш погляд, у ЦК потрібно виділити таку самостійну організаційно-правову форму юридичних осіб, як непідприємницькі кооперативи та прийняти відповідний Закон. При цьому неможливим є встановлення однакових об'єктів права власності як для підприємницьких, так і непідприємницьких кооперативів, оскільки неможливо встановлювати для непідприємницьких юридичних осіб розподіл прибутку між учасниками такого товариства, а така можливість виникає у випадку, коли члену непідприємницького кооперативу виплачується вартість паю, пропорційно його частці у майні юридичної особи. Тобто іншими словами: член непідприємницького кооперативу

¹⁷ Рыбаков В.А. Вопросы гражданской правосубъектности организации потребительской кооперации // Реализация программы развития системы кооперативного образования РФ: Материалы научно-практической конференции. — Чебоксары, 1997. — С. 52.

¹⁸ Зирянов А.И. Право собственности потребительского общества: Дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. — Рязань, 2001. — С. 58-59.

¹⁹ Там само. — С. 63.

не повинен отримувати більше, ніж сплатив внесків. Істотними ознаками непідприємницьких кооперативів, як організаційно-правової форми може бути те, що члени кооперативу мають право власності на пай у пайовому фонді (сукупність невикористаних пайових внесків членів кооперативу) та несуть повну відповідальність за зобов'язаннями кооперативу. Розмір пайового фонду є змінною величиною і залежить від залишків невикористаних кооперативом внесених пайових внесків; право членів споживчого товариства на розпорядження паєм (відчуження, передачу в заставу, передачу у спадок тощо) у порядку, передбаченому статутом; право членів на отримання паю у випадку виходу із товариства, розмір якого визначається у порядку, передбаченому статутом; право членів на отримання майна кооперативу у випадку ліквідації товариства пропорційно до розміру паю; встановити, що член кооперативу несе повну відповідальність за борги кооперативу.

Неможливим є виділення такої організаційно-правової форми, як споживчі товариства, які, виходячи з аналізу Закону "Про споживчу кооперацію", є підприємницькими кооперативами, оскільки їх члени мають право на отримання прибутку. Для збереження статусу непідприємницького товариства члени споживчих товариств не повинні мати права на отримання прибутку від діяльності товариства, що їй потрібно закріпити законодавчо. Тому потрібно у прикінцевих положеннях Закону "Про непідприємницькі кооперативи" зобов'язати споживчі товариства, що існують сьогодні та мають на меті здійснювати підприємницьку діяльність і розподіляти свої прибутки між членами товариства, здійснити перетворення у підприємницькі кооперативи чи господарські товариства.

Необхідність прийняття Закону "Про непідприємницькі кооперативи" потребує подальших досліджень щодо визначення особливостей правового регулювання порядку створення та управління таких товариств, а також особливостей припинення їх діяльності.

